

Vejrup og Omegns Kalk og Mergelselskab 1952 – 2002

Af; Svend Erik Poulsen

Som meget af den danske andelsbevægelse, - en lokal brik i en helhed. brikkens og helhedens størrelse og storhed, bedømmes af eftertiden. Helheden i denne forbindelse er den grundforbedringsplan der startede med hedens opdyrkning i midten af det 18. århundrede og for alvor tog fart med hedeselskabets stiftelse i 1866 og et citat Enrico Dalgas brugte, som siden har identificeret ham og Hedeselskabets arbejde og ideologi, som han var den første direktør for: *Hvad udad tabes, skal indad vindes*

Heden ja man tror det næppe, men kom selv bese den ret.
Lyngen er et pragtfuldt tæppe, blomster myldrer milevidt,
skynd dig kom om føje år, heden som en kornmark står.

Det skrev H.C. Andersen i 1859 og det er da tankevækkende hvordan tiden forandrer sig og synet på tingene og dog så lidt. At blomstrende lyng er smuk, vil de færreste vist bestride, men der også dem der synes at et frodigt kulturlandskab er smukt. Blandt dem var jo på den tid Erinco Dalgas, der tog fat på opdyrkingen af heden med ildhu. Hvis man spørger folk i dag, om lyngheden var den oprindelige naturlige tilstand, så vil mange jo nok svare ja, men i virkeligheden var lyngheden et kulturlandskab skabt af vore forfædre ved svejdebrug, - afbrænding af skov for at skaffe god agerjord, som de dyrkede indtil den var så udpint, at det netop kun var lyngen der kunne gro, hvorefter man tog et nyt stykke skov. Derfor kan man med god ret sige, at det var et stort naturgenopretningsprojekt Dalgas tog fat på. Men blomstrende lyng er jo stadig smuk og arbejdet med naturgenopretning har ændret karakter i pagt med nutidens ønsker og behov.

Fra Mergellejet i Bækmark ca. 1948

Arkivbillede

Mergel som grundforbedringsmiddel har været kendt inden for hele vor tidsregning, måske næppe helt med forståelse for hvordan det virkede, men allerede i 1200 tallet fik man i England en lovgivning der pålagde forpagtere at mergle jorden, - for godsejerne. I Danmark mener man at starten var i begyndelsen af 1700 tallet, men kun i det små og kun på enkelte godser hos oplyste herremænd. Nørholm gods blev således første gang merglet i 1760erne. Man kan undres over at det så sent blev kendt i Danmark, men skal

huske på, at før stavnsbåndets ophævelse i 1788 havde danske bønder levet en kummerlig og ydmygende tilværelse gennem 400 år.

Hvad er mergel?

Mergel – der er kalk der er blandet med jord som ler og sand, derfor også af varierende værdi, kalkindholdet i det anvendte mergel lå typisk fra 25 – 50%

Grundforbedringerne tog fart i begyndelsen af 1800 tallet, men blev dog først sat i system ved Hedeselskabets stiftelse i 1866, den store bevågenhed af hedens opdyrkning omfattede jo også helt naturligt grundforbedringer. Man sendte simpelthen en mand afsted med håndboreudstyr og en syreflaske for at finde mergel hos de enkelte landmænd. Det arbejde sluttede man med i 1930, da havde man søgt hos 6500 landmænd og fundet mergel hos 2759. At det var så vigtigt at finde mergel på egen jord, skyldtes naturligvis transportproblemet. Det blev søgt løst ved anlæggelse af mergelspor, en slags minijernbane der fragtede mergelen frem til nærmeste statsbanestation.

Travlhed i mergellejet i Nr. Vejrup okt. 1959 bl.a. lastbiler der tilhørte Ejner Jessen, Gørding Vognmandsforretning.

Arkivfoto

Det første mergelspor blev taget i brug omkring 1880 med hestetrukne vogne, senere kom der massevis af disse flytbare minijernbaner og disse blev anvendt op til anden verdenskrig. Senere blev teknologien bedre, hvilket også i efterkrigstiden har muliggjort transport af egentlig jordbrugskalk over store afstande.

De danske kalk og mergel selskaber, blev stiftet som interesseorganisationer 6 juni 1910 og disse fungerede som almindelig handelselskaber, men 1 juni 1929 trådte mergelloven med senere ændringer i kraft og den blev ophævet i 1990. Mergelloven, hvis virkelige titel er ”Loven for begunstigelser for mergelselskaber” gav mergelselskaberne en række beføjelser, såsom ret til at anlægge spor over tredjemands jord m.m., men først og fremmest fortrinsstilling ved optagelse af lån til grundforbedringer og dermed det vigtigste aktiv i 61 år af foreningens 85 årige levetid. gennem disse år er efter nummerfortegnelsen at dømme, oprettet 523 selskaber, heraf kender vi i dag kun navne på 210 stifte før 1940 og 178 stiftet efter 2den verdenskrig.

5 januar 1952 blev året for stiftelsen af ”Vejrup og omegns Mergelselskab” men kært barn har mange navne og blev 12 okt. 1957 omdøbt til ”Vejrup og omegns Kalk og Mergelselskab” og i 1997 til ”Vejrup Kalkselskab a.m.b.a.” Vi er således et af de senest oprettede selskaber og et af de allersidste der lukkede.

Initiativtagerne til oprettelsen var Henrik Madsen, Bækmark, Lorenz Nielsen, Vejrup, der var selskabets første formand. Valdemar Kristensen, Vejrup, var første kasserer. Svend

Åge Schmidt, Rosenlund, Gørding, selskabets sekretær i 16 år. Herman P. Kristensen, Størsbøl, og Jens Vind Nørå, der sad i bestyrelsen i 39 år, heraf 25 år som kasserer og var i en periode fra 1982 til 1990 formand for ”De danske Kalk og Mergelselskaber” Der skulle nu findes og graves mergel. Fra starten blev der taget kontakt til K:L: Kristensen, Varde, der rådede over materiel og viden vedrørende opgaven og der blev indgået kontrakter om mergellejer hos Brd. Tobiasen, Kærvej, Bent Schlúntsen, Lille Lykkesgård, Chr. Wentzel, Tranekærgård og Hans Mortensen, Nr. Vejrup. Disse mergellejer kan stadig ses i terrænet. Vejrup mergel gik for at være særdeles god, 50% mergelkvalitet, et resultat af grundige boreprøver og undersøgelser foretaget med 6 meter håndbor, som man skyllede ned ved hjælp af vand. Når der var fundet mergel tog man kvalitetsprøver med dybde bor ned til 12 meter, som blev analyseret hos Hedeselskabet.

Stor kran fra Nr. Vejrup mergelleje dec. 1960

Arkivfoto

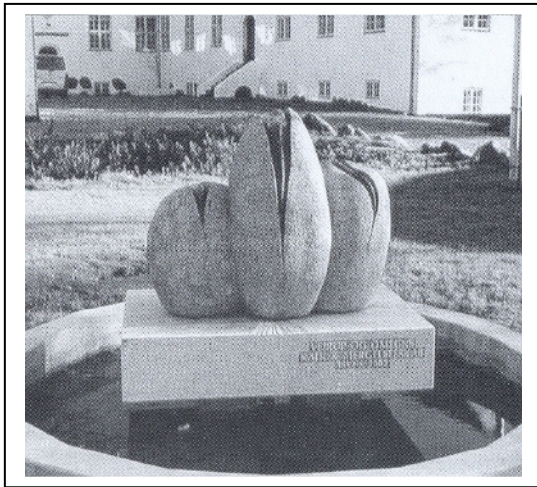
Arbejdet tog hurtigt fart, således oplystes det på generalforsamlingen 14 juni 1957 at der til dato var solgt 93.000 kubikmeter mergel, fordelt på 21 sogne, siden selskabets start i 1952. der var derfor også tale om mange arbejdspladser, når mere end 20 lastbiler og mindst 15 forskellige vognmænd var beskæftiget med fragten. Lastbilerne var små og et læs var 3,5 kubikmeter mergel, altså over 26.000 læs i samme femårsperiode. Administrationen skulle dengang helst ikke kræve for mange omkostninger, kassereren dog om at måtte købe et skab til selskabets mange bøger og papirer, hvilket også blev bevilget.

For at opnå førømtalte lånebegunstigelser, skulle der udarbejdes en plan, omhandlende mergel og kalkmængde og overslag over omkostningerne. Planen skulle godkendes af jordbrugskommissionen og efterfølgende tinglyse ind på de enkelte ejendomme, der i en enkelt plan godt kunne omfatte adskillige ejendomme. gennem årene fra 1952 til 1985 over 20 planer.

Navneændringen i 1957 indikerer, at nu var egentlig jordbrugskalk ved at være et realistisk alternativ, selv om transportomkostningerne stadig var tungtvejende årsag til fortsat at vælge mergelen og brugen af denne fortsatte derfor til midten af tresserne. Men i de senere år er mergelen helt blevet erstattet af jordbrugskalk, som i alle årene er blevet leveret af K.L. Kristensens Mjels Østergård Kalkværk i Ellidshøj syd for Ålborg. Kalken er både blevet direkte leveret til markstak og spredt herfra og i de senere år fra lokale kalklagre, således blev kalkladen på Gørdingvej i 1988 og har lige siden været et stort aktiv, for både logistik og distribution af kalk i hele området.

Det blev fra midten af firserne mere almindeligt at kalke lidt oftere, men nu i mindre mængder, således den likviditetsmæssige belastning blev mere jævn og derved mindskedes behovet for kalklån. Denne egentlig sunde udvikling blev dog særdeles belastende for Kalk og Mergelselskaberne, idet det jo netop i så mange år var fortrinsstillingen m.h.t. kalklån der var deres styrke. Nu kunne grovvareselskaberne og maskinstationerne yde samme service og samme kreditvilkår og dermed kom det til at handle om rent kontantsalg. med Mergellovens ophævelse i 1990 faldt grundlaget for Kalk og Mergelselskabernes hidtidige virke, således bort. Vejrup og omegns Kalk og mergelselskab valgte i 1997 da de sidste tinglyste planer var aflyst, at overgå til A.m.b.a. under navnet "Vejrup Kalkselskab a.m.b.a." med kontantsalg for øje, vel vidende at det kun var en stakket frist. Kalksalget var også et barometer for landmændenes økonomi, således faldt omsætningen i tørkeåret 1976 med 5000 tons under det normale, mens det højeste i selskabets historie opnåedes i 1984. Af uransagelige årsager har det været meget lavt de senere år, men skyldes nok det større antal udbydere, samt mere plantefysiologiske spidsfindigheder, såsom mindre roedyrkning, der er en afgrøde der kræver gode reaktionstal og mindre sure gødninger i det hele taget.

Jubilæumsåret 2002 blev det sidste år for Vejrup og Omegns Kalk og Mergelselskab, der var en af disse mange organiserede sammenslutninger i dansk landbrug gennem tiderne, har opfyldt sin opgave i sin egen tid. Jubilæet blev fejret med en udflugt for interesserede medlemmer til kalkværket på Mjels Østergård og det naturskønne område på enen, med afslutning og middag på Kongenshus Mindepark.

Selskabet har endvidere skænket en granitskulptur til Sydvestjyllands Landbrugsskole som kan beskues ved Riber Kjærgårds hovedbygning. det er skulpturens ophavsmand, stenhugger Jørgen Martin Pedersen, Vejrup, til højre.

Svend Erik Poulsen er født 1953 på Stenderup Fællesmæk, Føvling. Uddannet på Sydsjællands landbrugsskole og bygholm 1969-70 Service og montage af stationære vandningsanlæg i Sverige 1976-77 Selvstændig landmand 1977 til 2003. Har været formand for Gørding borgerforening, Vejrup kalkselskab og næstformand for Gørding Venstre forening. sidder i Gørding Menighedsråd. Gift med Else Mette og har fire børn. Vejrupvej 14 Gørding.